

ملاحسین کاشفی
وجواهرالتفسیر

تألیف

طاهرہ غلامی شیریں

مہدی کمیانی زارع

خانہ کتاب

فروردین ۱۳۹۲

سرشناسه: غلامی شیر، طاهره، ۱۳۶۰-

عنوان قرارداد: جواهر التفسیر. شرح

عنوان و نام پدیدآور: ملا حسین کاشفی و جواهر التفسیر / تألیف طاهره غلامی شیر، مهدی کمپانی زارع.

مشخصات نشر: تهران: خانه کتاب، ۱۳۹۲. مشخصات ظاهری: ۱۹۲ ص

فروست: خانه کتاب: ۳۵۳. مجموعه ایرانیان و قرآن: ۲۰.

شابک دوره: ۸- ۱۰- ۵۵۰۵- ۶۰۰- ۹۷۸: شابک: ۵- ۱۱۵- ۲۲۲- ۶۰۰- ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۷۵] - ۱۷۸؛ همچنین به صورت زیرنویس. - یادداشت: نمایه.

موضوع: کاشفی، حسین بن علی، - ۹۱۰ ق.

موضوع: کاشفی، حسین بن علی، - ۹۱۰ ق. جواهر التفسیر - نقد و تفسیر

موضوع: تفاسیر (سوره فاتحه) - موضوع: تفاسیر شیعه - قرن ۱۰ ق.

موضوع: قرآن - علوم قرآنی

شناسه افزوده: کمپانی زارع، مهدی، ۱۳۵۹-

شناسه افزوده: کاشفی، حسین بن علی، - ۹۱۰ ق. جواهر التفسیر. شرح

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۲ ج ۲ ک ۱۲ / ۱۰۲ BP

رده‌بندی دیوی: ۲۹۷/۱۸ شماره کتابشناسی ملی: ۳۱۱۲۰۷۳

مجموعه ایرانیان و قرآن

خانه کتاب

۲۰

۳۵۳

نام اثر: ملا حسین کاشفی و جواهر التفسیر

تألیف: طاهره غلامی شیر و مهدی کمپانی زارع

زیر نظر: اکبر تقیان، علی اوجبی

ناشر: خانه کتاب

حروف‌نگار: رضا علی محمدی

نوبت چاپ: اول - فروردین ماه ۱۳۹۲

شمارگان: ۱۵۰۰ نسخه

قیمت: ۶۰۰۰۰ ریال

شابک: ۵- ۱۱۵- ۲۲۲- ۶۰۰- ۹۷۸

لیتوگرافی و چاپ و صحافی: چاپ «سروش

مجموعه ایرانیان و قرآن با حمایت معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی منتشر می‌شود.

آدرس: تهران، خیابان انقلاب، بین صبا و فلسطین جنوبی، شماره ۱۰۸۰ - تلفن: ۸۸۳۴۲۹۸۵

در باره‌ی مجموعه‌ی «ایرانیان و قرآن»

به نام آن که جان را فکرت آموخت

به گواهی منابع تاریخی، ایرانیان تنها ملت فریبخته‌ای بودند که آیین حنیف اسلام را با آغوش باز پذیرفتند. ایرانیان بر برادر بزرگترین لشکرکشیها، همچون هجوم دو لشکر شکست‌ناپذیر روم و مغول که قدرت‌های نامور دوران خود بودند، ایستادگی کردند، اما با سپاهیان اعراب به گونه‌ای دیگر رفتار کردند. زیرا آنها حامل آیینی الهی بودند که بیش از آن پیامبر رحمت در نامه‌ی خویش پادشاه ایران را بدان خوانده بود:

به نام خداوند مهرگستر مهربان

از محمد رسول خدا به کسری بزرگ ایران

درود بر کسی که از هدایت پیروی کند و به خدا و پیامبرش باور داشته باشد و گواهی دهد که هیچ پرستean جز خدای برهمنایست؛ و محمد بنده و پیام‌آور اوست. تو را به پیروی از خدای می‌خوانم. چرا که من پیامبر او برای تمامی مردمانم.

ایرانیان که از پشته‌های فرهنگی و تمدن غنی و دراز دامنی برخوردار بودند، با هوش و درایت ذاتی خویش دریافته‌اند که اسلام گمشته‌ای است که آنها را به نیکیبختی جاودان که به دنبالش بودند، می‌رساند. از این روی، با جان و دل به استقبالش رفتند و

در راه رشد و گسترش آن در سراسر گیتی از اعراب پیشی گرفتند و از هیچ تلاشی فروگذار نشدند.

صفای باطنی و هوش سرشار ایرانیان باعث شد تا از همان آغاز از برترین دین‌داران، مبلغان و قاریان، حافظان، مترجمان و مفسران آخرین وحی‌نامه‌ی الهی باشند. در عصر کنونی شاید بسیاری ندانند که پارسی‌گویان نه تنها در عرصه‌ی فقه، حدیث، حکمت و... بلکه در ساحت حفظ، قرائت، ترجمه و تفسیر قرآن کریم نیز پیشتاز بوده‌اند.

مجموعه‌ی چهل جلدی ایرانیان و قرآن نیم‌نگاهی است به بیش از پانزده قرن تلاش قرآن‌پژوهان ایرانی در معرفی و بزرگداشت آخرین وحی‌نامه‌ی الهی. از آنجا که مخاطبان این مجموعه‌ی گرانسنگ جوانان پژوهشگر هستند، سعی شده است از زبانی ساده و روان در نگارش آثار استفاده شود و در پایان مجموعه منابعی برای مطالعه‌ی بیشتر معرفی گردد.

آنچه پیش روی شماست، دفتر بیستم مجموعه‌ی ایرانیان و قرآن است که مؤلفان گرانمایه‌ی آن سرکار خانم طاهره غلامی شیرازی و آقای مهدی کمپانی زارع، ملا حسین کاشفی و جواهر التفسیر وی را به نسل جوان قرآن‌پژوه معرفی کرده است. در پایان شایسته است نخست از تمامی نویسندگان اندیشه‌وری که در به فعلیت رسیدن این مجموعه مشارکت داشته‌اند، و نیز معاونت فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و مسئولان و کارمندان مؤسسه‌ی خانه‌ی کتاب، بویژه واحد انتشارات تقدیر شود. زیرا بدون تلاش و همدلی این عزیزان مجموعه‌ی ایرانیان و قرآن در قالبی زیننده و درخور به پژوهشگران و علاقه‌مندان فرهنگ غنی ایرانی اسلامی عرضه نمی‌شد.

اکبر ثقفیان و علی اوجبی

فهرست مطالب

مقدمه	۱۰
فصل اول - زندگی، مذهب و آثار ملا حسین کاشفی	۱
سیری کوتاه در زندگی ملا حسین کاشفی	۳
مذهب ملا حسین کاشفی	۲۳
آثار ملا حسین کاشفی	۳۶
فصل دوم - میراث تفسیری ملا حسین کاشفی	۴۵
مقدمه	۴۷
بررسی اجمالی تفسیر مواهب علیه	۵۰
معرفی اجمالی جواهر التفسیر	۶۶
فصل سوم - قرآن‌شناسی و علوم قرآنی به روایت کاشفی	۶۹
مقدمه	۷۱
اهمیت علم تفسیر و اقسام مفسران	۷۱
فضایل قرآن کریم و نام‌های آن	۷۶
قرآن به عنوان کلام الهی و مباحث پیرامون آن	۷۹
قرآن کریم مصدر بی‌پایان جمیع دانش‌ها	۸۳
اقسام علوم قرآنی	۸۷

۹۱	وحی و نزول قرآن کریم
۹۶	سخنی در بخش بندی های قرآن کریم
۱۰۲	تفسیر و تأویل و تفاوت های آنها
۱۰۵	تاریخ جمع آوری قرآن کریم
۱۰۹	احجاز قرآن کریم و وجوه آن
۱۱۵	آداب ظاهری و باطنی مواجهه با قرآن کریم
۱۱۹	مبانی تفسیر عرفانی
۱۲۵	فصل چهارم - سیری در تفسیر کاشفی بر سوره ی حمد
۱۲۷	سیری در ویژگی های تفسیر سوره ی حمد کاشفی
۱۳۱	مختصری از تفسیر سوره ی حمد کتاب جواهر التفسیر
۱۳۵	تفسیر آیه ی «بسم الله الرحمن الرحيم»
۱۴۰	تفسیر «الحمد لله رب العالمين»
۱۴۳	تفسیر «الرحمن الرحيم»
۱۴۴	تفسیر «مالک يوم الدين»
۱۴۵	تفسیر «ایاک نعبد و ایاک نستعین»
۱۴۶	تفسیر «اهدنا الصراط المستقیم»
۱۴۸	تفسیر «صراط الذين أنعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالین»
۱۵۱	نمایه ها
۱۵۳	۱. آیات
۱۵۵	۲. روایات
۱۵۷	۳. اشخاص
۱۶۵	۴. گروه ها
۱۶۹	۵. کتاب ها
۱۷۳	۶. جای ها
۱۷۵	منابع و مأخذ

مقدمه

هرچند ملا حسین کاظمی را در میان دانشمندان طراز اول تاریخ تمدن و فرهنگ اسلامی به شمار نیاورده‌اند و حتی مهم‌ترین آثارش را هنوز تصحیح و چاپ نکرده‌اند، اما نبوغ وی موجب شد که در طی پنج قرن اخیر مکتوبات وی از پر مخاطب‌ترین آثار جهان دانش و مذهب در جهان اسلام باشد. او که هم خوش می‌گفت و خوش می‌نوشت، اثری را پدید آورد که قرن‌ها مخاطبانش از مطالعه‌ی آن لذت می‌بردند و با آن شور‌ها می‌کردند. کتابخانه‌های معتبر دنیا پر است از آثار این دانشمند ایرانی که در حوزه‌های مختلف علوم اسلامی قلم زده است. مشهور است که او بسیار خوش سخن و خوش لحن بوده است و در وعظ چنان تسلط و چیرگی داشته که مستمعان مدهوش و واله گشته و از فرط هیجان و شور به حالت غش و بیهوشی می‌افتاده‌اند هرچند امروز آن لحن و صوت بر ما پدیدار نمی‌شود و ما به جهت حجاب‌های گوناگون از آن در پرده‌ایم، اما دشوار نیست که با خواندن نوشته‌هایش در بابیم که او با مخاطبان خود چه می‌کرده است و سحر و دلبری‌های کلامش تا چه پایه بوده است؛ برای دانستن میزان تبحر وی در برقراری ارتباط با مخاطبان کافی است تنها به کتاب مشهور روضة الشهداء نظر بیاوریم. این کتاب که هزاران نسخه از وی در طی چند قرن اخیر استنساخ و طبع شده و فرهنگ خاصی را در میان شیعیان عاشق

اهل بیت علیهم السلام و به ویژه ارادتمندان امام حسین علیه السلام به وجود آورده، هرچند از حیث تاریخی و نقلی مورد انتقاد خواص علما قرار گرفته، اما در میان توده های خلق در سده های متمادی محل توجه ویژه بوده است و آنان را مکرر به شوق و شور آورده است. تأثیر این کتاب به حدی بوده که اصطلاح خاص «روضه خوانی» که در واقع قرائت این کتاب برای خلق است، به ذکر مصائب اهل بیت علیهم السلام عمومیت یافته است. شهرت ملاحسین کاشفی و آثارش به این اثر محدود نمی ماند. آثار او در حوزه های مختلف محل عنایت بوده است. کتاب لب لباب مثنوی وی که گزیده ای استادانه و به یاد ماندنی از اثر سترگ مولانا جلال الدین بلخی است، هنوز پس از قرن ها بهترین گزیده ی مثنوی معنوی به شمار می آید و مورد مطالعه ی علاقه مندان این حوزه قرار می گیرد. کتاب اسرار قاسمی وی در میان علاقه مندان علوم غریبه از معتبر ترین کتب است و در کشورهای هند و پاکستان و... مکرر به طبع رسیده است. دو تفسیر وی که یکی کامل و مختصر مواهب علیّه و دیگری ناقص و مفصل جواهر التفسیر است، در شبه قاره و کشورهای پیرامون از محبوب ترین تفاسیر به شمار می آید و در کتابخانه های دنیا نسخ بسیاری از آن موجود است. بدایع الافکار وی نیز که تا همین دوره ی معاصر مورد مطالعه ی اهل ادب قرار می گیرد، یکی از مهم ترین کتاب هایی است که در فنون و صناعات ادبی و بلاغی به رشته ی تحریر در آمده است. انوار سهیلی او که ترجمه ای دیگر از کتاب مشهور کلیله و دمنه است، هرچند در میان فارسی زبانان ایرانی کمتر محل توجه بوده، اما در میان فارسی زبانان کشورهای دیگر از جمله هند و پاکستان بسیار مورد اقبال و توجه قرار گرفته است. بر این فهرست می توان کتاب های دیگری چون اخلاق محسنی و جامع الستین را افزود. حتی در میان نویسندگان و دانشمندان طراز اول نیز کمتر کسی را می شناسیم که طیف وسیعی از کتاب هایش مورد توجه مخاطبان قرار

گرفته باشد. عموماً این گونه است که نویسندگان بزرگ نیز یک یا دو اثرشان در کانون توجه قرار می‌گیرد.

کاشفی سبزواری با شناخت عمیقی که از مخاطبان فارسی‌زبان و نیازهای آنان داشت، دست به تألیف آثاری برد که هم نام او را در اعصار و قرون بر زبان‌ها افکند و هم بسیاری را از دانش‌هایی که در کتب اسلامی به زبان عربی موجود بود، بهره‌مند ساخت. همه‌ی آثار این نویسنده‌ی خوش ذوق و دانشمند به زبان فارسی به رشته‌ی تحریر درآمده و از این حیث کمتر نویسندگانی را در میان گذشتگان می‌توان با او مقایسه کرد. فارسی‌نویسی وی البته دلیل واضحی دارد. او به عنوان واعظ چه در هرات و چه در خراسان مخاطبانی فارسی‌زبان داشت. حتی حکام عصر وی فارسی‌زبان بودند و او را به نوشتن آثاری به زبان فارسی تحریض می‌کردند. آنچه پیش از همه در کارنامه‌ی این واعظ بزرگ قابل توجه است، این است که وی با آشنایی عمیقی که با قرآن کریم و تفاسیر آن داشته، توانسته بخش مهمی از این میراث شریف را به زبان فارسی منتقل کند و نکته‌سنجی‌های جالبی را در میان آورد. در کتاب‌های وی نشان‌اندکی با قرآن کریم مشهود است و می‌توان دانست که او در وعظ‌های خود نیز به مانند دیگر واعظ‌محوریت را به آیات کتاب الهی می‌داده است. مهم‌ترین میراث وی در حوزه‌ی قرآن‌شناسی و تفسیر قرآن دو تفسیر ارزشمند جواهر التفسیر و مواهب علیّه است که اثر حاضر به بررسی تفسیر نخست اختصاص یافته است.

در این نوشته می‌کوشیم پس از بیان اطلاعاتی در باب زندگی و آثار ملاحسین واعظ به فحص پیرامون این تفسیر بپردازیم و ابعاد و ویژگی‌های مختلف آن را به اختصار مورد بررسی قرار دهیم. مهم‌ترین بخش جواهر التفسیر بدون تردید مقدمه‌ی دقیق و عمیقی است که وی بر این کتاب نوشته است. این مقدمه از حیث اشتمال بر نکات مختلف در زمینه‌ی قرآن کریم و تفسیر این

کتاب شریف و نیز مباحث علوم قرآنی اهمیت و یزدهای دارد و از این رو در فصل سوم به نحو تفصیلی به بررسی و نقد آن پرداخته‌ایم. در فصل چهارم نیز به اهم ویژگی‌های جواهر التفسیر و منابع مورد توجه کاشفی در این کتاب پرداخته‌ایم و از حجمی بالغ بر پانصد صفحه در تفسیر سوره‌ی حمد برخی مواضع را گزیده و گلچین کرده‌ایم تا خواننده به نحو مستقیم با عبارات این تفسیر گرانسنگ آشنا شود. خداوند بزرگ را شاکریم که توفیق چنین خدمتی را به ما عطا کرد و از جناب او خواهان آنیم که ما را در این راه مستدام و مستقیم بدارد.

طاهره غلامی شیر، مهدی کمپانی زارع

خزان ۱۳۹۱

شیراز